

Østfold neste stopp? - Svartehavsmåke *Larus melanocephalus*

STEIN ENGBRETSSEN & MAGNE PETERSEN

Engebreetsen, S. & Pettersen, M. 2000. Østfold neste stopp? – Svartehavsmåke *Larus melanocephalus*. *Natur i Østfold* 19(2): 175-180.

Svartehavsmåke hører hjemme rundt Svartehavet og Middelhavet. I takt med en nordvestlig ekspansjon av arten har det vært en sterk økning av observasjoner i Sverige og Danmark. Det er nesten merkelig at svartehavsmåke glimrer med sitt fravær fra østfoldlisten. Arten er sett i samtlige av våre nabofylker/län, og arten observeres stadig oftere i Nord-Europa.

Stein Engebreetsen, Helnevn. 12, 1639 Gamle Fredrikstad, e-post: sten@fredrikstad.kommune.no

Magne Pettersen, J.L. Johannesensgt. 33, 1636 Gamle Fredrikstad, e-post: magne.pettersen@c2i.net

Utbredelse

Svartehavsmåka har sin hovedutbredelse rundt Svartehavet og Middelhavet der den hekker i store kolonier på strender og øyer langs kysten eller i/ ved store innsjøer i innlandet. Arten har

ekspandert nordvestover, og har etablert små, men levedyktige populasjoner i flere land i kontinentale europa og på de britiske øyer. Hovedmengden av svartehavsmåker overvintrer

Østfold neste stopp!

«I morra kommer fuglekongesangeren...!»

Mang en oktoberkveld på Akerøya har ovennevnte lille sitat blitt ytret eller nedtegnet i stasjonens dagbøker. - Tiden på året er perfekt, det blåser en østlig bris, Rødvingetrostene «siip'er» over øya under stjernehimlen og trekkforholdene er gunstige. Forventningene til morgendagen er stigende...

Denne fabuleringen, disse fantasiene og drømmeriene over hva morgendagen vil bringe, hører med til den daglige rutine hos mang en hobbyornitolog. - Spesielt skjer dette når fuglefolk samles en sen kveldstid på f. eks. en fuglestasjon og kan løfte hverandres forventninger i været. Da sitter man gjerne og blar drømmende i felthåndbøker etter aktuelle kandidater for årstiden og sjekker funnmønstre i litteraturen. - Og nettopp en slik kveldstid, inspirert av Vår fågelvärld's "next stop Sweden", ble ideen til en artikkelserie unnfanget. Hvorfor ikke lage en lokal variant over arter man kan vente skal dukke opp her i Østfold?

Prat ble (uvanlig nok) til handling og vi presenterer her første del i serien der vi tar for oss to av de mest aktuelle kandidatene, damsnipe *Tringa stagnatalis* og svartehavsmåke *Larus melanocephalus*. Artene som er valgt er basert på forfatterens subjektive vurderinger av hvilke arter som er de mest åpenbare kandidater. Vi har da tatt mest hensyn til geografisk plassering og funnmønstre i nabofylker/län. Artiklene vil inneholde feltbestemmelse, forvekslingsarter, forekomst i Norge/Vestkysten av Sverige og forhåpentligvis gode bilder.

i Middelhavet, mindre mengder i området rundt den engelske kanal. Arten har gjort hekkeforsøk i både Danmark og Sverige.

Forekomst i Norge

Pr. 15.11.2000 har NSKF godkjent 32 funn av svartehavsmåke i Norge, alle fra kysten eller kystnære lokaliteter i Sørnorge fra Oslofjorden til Nord-Trøndelag. Arten har blitt observert i alle årets måneder, men april-mai, samt august-september ser ut til å være beste tid for arten både i Norge og Sverige (vinterobservasjoner har til nå kun dreid seg om individer som har ankommet høsten i forveien). Av spesiell interesse i våre øyne er observasjonene fra nabofylkene Vestfold og Oslo/Akershus (se tab. 1). Hele 12 av de norske funnene er nemlig gjort i disse fylkene. Når man i tillegg tar med at Bohuslän, vårt nabolän i sør, har 2 godkjente funn, pluss ett som ennå ikke er vurdert av raritetskomitèen (Magnus Unger i brev), er det lett å konkludere med at arten med stor sannsynlighet er oversett i fylket vårt.

Tab. 1. Fylkesvis oversikt over godkjente funn av svartehavsmåke *Larus melanocephalus* i Norge og Bohuslän pr. nov. 2000. (Alf Tore Mjøs i brev).

Fylke	Ant.
Oslo	1
Akershus	2
Vestfold	9
Vest-Agder	6
Rogaland	4
Hordaland	2
Møre og Romsdal	1
Sør-Trøndelag	1
Nord-Trøndelag	5
Havområdene utenfor norskekysten - sør	1
Bohuslän	2



Fig. 1. Geografisk spredning av funn av svartehavsmåke *L. melanocephalus* i Norge. Merk det store antallet observasjoner rundt Oslofjorden. Når kommer første funn i Østfold?

Biotopvalg

De norske funnene er alle fra kysten eller kystnære lokaliteter, men arten er tilsynelatende lite kravstor når det gjelder biotop. - Det kan like gjerne være i en bypark som på en typisk trekklokalitet. Som måker flest oppsøker svartehavsmåker slektsfrender, så samvittighetsfull gjennomgang av måkeflokker kan derfor gi resultater.

Artsbestemmelse av svartehavsmåke

Svartehavsmåke er en liten måke, marginalt større enn hettemåke *Larus ridibundus*, men strukturelt minner den mer om en fiskemåke *L. canus*. I alle drakter er det disse artene som kan medføre en viss forvekslingsrisiko. Gitt brukbare observasjonsbetingelser burde allikevel feltbestemmelse av svartehavsmåke være en relativt grei affære.

1. vinterdrakt (1K-2K)

I første vinterdrakt minner arten mest om en kontrastrik fiskemåke i samme alder. Det man gjerne legger først merke til hos en flygende fugl er de brokete tegningene og de ofte påfallende brede og korte vingene. Får man summet seg og begynner å avlese detaljer i drakten, er følgende det man bør se etter: Mantelen er lyst grå, lysere enn både hettemåke og fiskemåke, hodet er hvitt med en svart skygge rundt øyet og en mørk flekk på øredekkerne. Nebbet er kraftig og mørkt. Halen er hvit med et skarpt avsatt, smalt, sort endebånd. Vingene er kontrastrikt tegnet med et svart såkalt subterminalt bånd på armsvingfjærene som framheves av lys grå storedekkere. Mellomdekkere og smådekkere er brunlige. De ytre håndsvingfjærene er mørke med hvite "tunger" på innerfanene. De indre er lyst grå og danner en kile inn til de lyse storedekkerne. Alt i alt gir dette et kontrastrikt inntrykk på netthinne. Det lyse båndet som dannes av storedekkerne virker som det skjærer det mørke på armen i to, før det munner ut i den lyse kilen som dannes av de indre håndsvingfjærene. På undervingen bør en merke seg de nesten rent hvite dekkerne. Hos



Fig. 2. Svartehavsmåke Larus melanocephalus mytende fra 1. vinterdrakt - 1. sommerdrakt, Sicilia mars. Legg merke til de karakteristiske hodetegningene, den lyst grå ryggen og de lyst grå storedekkerne. Noter også det mørke, kraftige nebbet og de mørke, lange beina. Foto: Valerio Cappello.



Fig. 3. Svartehavsmåke Larus melanocephalus i 1. vinterdrakt, Sicilia nov. Legg merke til utegnede, lyse dekkere på armen, mørke hodetegninger, kraftig mørkt nebb med svakt lysere basis og mørke bein. Det mørke båndet på oversiden av armsvingfjærene og det smale svarte halebåndet kan skimtes igjennom og kan sees fra undersiden. Foto: Valerio Cappello.

en sittende fugl bør man legge merke til de lange, mørke beina, det kraftige nebbet (mørkt med en noe lysere basis synlig på nært hold) og den lyse mantelen, samt en kantet hodeform og hode og vingetegninger som nevnt over.

1. sommer - 2. vinterdrakt (2K-3K)

Fra 1. vinterdrakt, via 1. sommerdrakt til 2. vinterdrakt blir svartehavsmåke gradvis lysere. De mørke tegningene på dekkerne, halebåndet og det mørke båndet på armsvingfjærene forsvinner og i ren 2. vinterdrakt har vi med en meget lys måke å gjøre. Mantel og alle dekkere er nå lyst grå, halen er rent hvit og de eneste mørke partiene i fjærdrakten er noen svarte tegninger helt ytterst på håndsvingfjærene og mørke hodetegninger, vanligvis i noenlunde samme utstrekning som hos fugler i 1. vinterdrakt. Hodetegningene kan variere meget fra individ til individ, og visse fugler kan fullstendig mangle mørke hodetegninger. (Dette var f. eks. tilfelle hos et individ i denne drakten som holdt seg ved Valle-Hovin i Oslo 5.-6. oktober 1996 (Gustad 1998)). Nebbet begynner å få farge.

Fargen ved nebbbasis kan variere fra blekgult til rødt som hos adulte fugler. Ytre 1/3 av nebbet er fortsatt vanligvis mørkt.



Fig. 4. Svartehavsmåke *Larus melanocephalus* i 2. vinterdrakt, Sicilia, november. Notér at vi her har med en meget lys måke å gjøre med redusert svart på vingespissene og mørk maske bakover fra øynene. Nebbet er kraftig med lys basis og mørk spiss på dette individet. Foto: Valerio Cappello.

Adult sommer (3K+)

En svartehavsmåke i adult drakt er en meget lys måke. Det eneste mørke på fuglene er den svarte hetten, det mørkt blodrøde nebbet med en mørk spiss eller mørk ring nær spissen og de mørke, nærmest vinrøde beina. Hetten når langt ned bak i nakken og øyet omkranses av en hvit "klo" bakfra. Vingeversidene og rygg/mantel er lyst grå. Alle svingfjær er gjennomskinnelig hvite i spissene, omtrent som hos polar-/ grønlandsmåke. Ytre 1 (til 2) håndsvingfjær med en tynn svart strek på ytterfan (kan være svært vanskelig å se). Undervingene er rent hvite. - Spesielt sett fra undersiden ser derfor adulte svartehavsmåker skinnende hvite ut.



Fig. 5. Svartehavsmåke (*Larus melanocephalus*) mytende til adult sommerdrakt med splitterne (*Sterna sandvicensis*), Sicilia, mars. Noter kraftig kropp, lange bein, mørk hette (ispedd rester av hvitt) som går forholdsvis langt ned bak i nakken, mørkt, ganske kraftig, blodrødt nebb og hvite vingespisser. Foto: Valerio Cappello.



Fig. 6. Svartehavsmåke (*Larus melanocephalus*) adult sommerdrakt, Sicilia, juni. Noter gjennomskinnelige, hvite vinger, mørk hette som kontrasterer med det blodrøde nebbet og hvit klo som favner øyet. Foto: Valerio Cappello.

Adult vinter

Som adult sommer, men med hodetegninger som hos en fugl i første vinterdrakt.



Fig. 7. Svartehavsmåke Larus melanocephalus, adult i vinterdrakt, Sicilia november. Noter hvite vingspisser, redusert hette, lange bein og ganske blekrødt nebb for alderen. Foto: Valerio Cappello.



Fig. 8. Svartehavsmåke (Larus melanocephalus), adult i vinterdrakt, Sicilia november. Sett i flukt underifra er dette skinnende hvite fugler med mørke bein, redusert hette og, hos dette individet, klassisk blodrødt nebb med mørkt felt nær spissen og lysere nebbspiss. Foto: Valerio Cappello.

Forvekslinger

Fugler i 1. vinterdrakt kan forveksles med fiskemåke av samme alder, men en rekke karakterer skiller artene fra hverandre:

- 1) Størrelse, kroppsbygning og generelt inntrykk (gjelder for fugler i alle aldre): Svartehavsmåke er mindre enn en fiskemåke, bare ubetydelig større enn en hettemåke (hunner overlapper med denne). De har også kortere, bredere vinger og flyr med raske, stive vingeslag. Kroppen og brystpartiet er kraftig og gir et robust inntrykk. Hos sittende fugler kan man se at nebbet virker kraftigere og beina lengre enn hos fiskemåke.
- 2) Vingeoverside og rygg/mantel: Mens fiskemåke i 1. vinterdrakt har ganske mørk grå rygg/mantel, er tilsvarende hos svartehavsmåke lyst grå. Samme fargeforskjell gjelder på vingepanelet som dannes av storedekkerne, disse er hos begge artene i samme farge som rygg/mantel. Båndet på armsvingfjærene er også mørkere hos svartehavsmåke (svart) enn hos fiskemåke (gråbrunt). Alt i alt gir dette en meget kontrastrik overside hos en flygende svartehavsmåke mens oversiden er ganske enhetlig tegnet (i tilnærmet samme fargetoner) hos fiskemåke.
- 3) Vingeunderside: Svartehavsmåker i 1. vinterdrakt har rent hvite dekkere på underarmen. Fiskemåke har skittengrå/brune tegninger her.
- 4) Hodetegninger, nebbfarge og nebbfasong: Svartehavsmåke viser antydninger til hette. En mørk skygge rundt øyet og markert mørk flekk på øredekkerne vises av de aller fleste. Mange har også mørkstreket isseparti. Fiskemåke har som de fleste måker vi er vant med i Østfold diffust gråstreket hode og øredekkere i vinterdrakt. De viser ikke den markerte øreflekken til en typisk svartehavsmåke. Nebbet til en svartehavsmåke er generelt mørkere, kortere og kraftigere enn hos fiskemåke (dette gjelder i alle aldre). I 1. vinterdrakt ser det ofte helmørkt ut mens fiskemåke her viser tydelig

- lys, grålig til blekorange indre halvdel. Nebbfargen er imidlertid en meget variabel karakter og skal brukes med en viss forsiktighet.
- 5) Beinlengde og farge: Svartehavsmåke er en langbeint måke i forhold til fiskemåke. Beina er også mørkt vinrøde og kan se svarte ut selv på nært hold, spesielt i ugunstige lysforhold. Fiskemåka har lysere, grålige bein i 1. vinterdrakt.
- 6) Halebåndet til svartehavsmåke er smalere, spesielt i kantene.

Eldre fugler skifter forvekslingsart etter årstiden

Fugler i 1. sommerdrakt har hette (om enn ofte ufullstendig) og må skilles fra hettemåke. De har ikke hettemåkas hvite vingeframkant. Dette er et godt kjennetegn for å skille disse artene fra hverandre i alle aldre, siden hettemåka får denne vingeframkanten alt som juvenil. Den er også mye kraftigere bygd. Hettemåka er slank og delikat bygd med lange, smale vinger, slank kropp og forholdsvis lite hode med tynt nebb.

Fra 2. vinterdrakt er svartehavsmåke en meget lys og karakteristisk måke som i de aller fleste tilfeller burde volde få problemer å artsbestemme. Fugler i 2. Vinterdrakt er lysere på rygg/mantel og har mindre svart i vingespissene enn både svartehavsmåke og fiskemåke. Den kan videre skilles fra hettemåke på manglende hvit vingeframkant og nebb/beinfarge, og fra fiskemåke på rester etter den mørke hetten (men vær oppmerksom på sjeldne, helt hvithodete eksemplarer (se under artsbestemmelse).

I adult sommer-/vinterdrakt er svartehavsmåka så lys og karakteristisk at den neppe kan forveksles med andre måker.

Rene svartehavsmåker burde i de aller fleste tilfeller være greie å arts- (og alders!) bestemme.

Hybrider kan imidlertid komplisere bildet. Med en fortsatt ekspansjon av arten, vil nok frekvensen av hybridisering bare øke framover. De fleste hybrider vil vise en blanding av de involverte arters karakterer og vil røpe seg ved en grundig gransking av draktkarakterer og struktur.

Måker med avvikende morfologi, slik som partielt eller totalt albino/leucistiske individer kan også forveksles med svartehavsmåke. Her i Østfold har en nesten albino (eller leucistisk?) hettemåke med helt hvite vingespisser hatt tilhold i Kurefjorden i de siste to somrene. Ved første øyekast kan dette individet forveksles med en svartehavsmåke, men slank kropp, lange smale vinger og tynt, spisst nebb, kombinert med fluktsett og beinlengde røper raskt fuglens rette identitet. -Og heller ikke svartehavsmåke har hvit rygg, mantel og vingeoverside slik som dette eksemplaret. Slike individer er lærerike, og siden denne fuglen ser ut til å være hjemmehørende i Kurefjorden, burde de fleste Østfold-ornitologer kunne stifte bekjentskap med fuglen. Slik kan vi stå godt rustet til å unngå å gå i en slik felle.

Takksigelser

Takk til Valerio Cappello for velvillig utlån av bilder, til Magnus Unger for opplysninger om funn fra Halland, Bohuslän og Vestergötland og til Alf Tore Mjøs for oppdatert liste over funn av svartehavsmåke i Norge.

Litteratur

- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. 1983. *Birds of the western palearctic*, vol. III.
- Grant, P.J. 1986. *Gulls - a guide to identification*. 2 edition.
- Gustad, J.R. 1998. Første funn av svartehavsmåke i Oslo og Akershus og litt om artens forekomst i Norge. *Toppdykker'n nr. 3 1998: 69-76*.